

מבוא

הייתי רוצה שספר זה יהיה ספר צנוע הטוען רק כמה טענות פשוטות, שאינו מעציב אף אחד ומעניק עזרה ועידוד לאלה שתמיד הרגישו שאפשר ללמד חשיבה באופן ישיר כמיומנות. אבל חוששני שהספר לא יזכה ליחס זה, אלא ייתפס כיהיר וכקובע מסמרות. הוא ייתפס כספר המתעלם מעבודתם של כל האחרים והתוקף ללא הצדקה פרות שפילסו להן מקום של קדושות. למרות שאני יכול לצפות כל זאת, לא אוכל למנוע זאת ללא הקהיית כוונותיו של ספר זה.

אין לראות בספר זה תורת יסוד בחשיבה או בהוראה. כוונתי העיקרית היא למנוע בלבול. מסיבה זו הושמטו רבים מההסברים והטיעונים שהיו עשויים להבהיר את הנקודות המוזכרות, וכתוצאה מכך הן נראות כיהירות וכדוגמטיות. סביב נושא החשיבה קיימות סברות מוטעות ומושגים שהתאבנו על בסיסה של מסורת חלולה. כדי לשחרר כמה מהמושגים ממאובנותם יהיה לפעמים צורך להכות בכוח רב. למרות זאת כוונתי מתונה. למשל, למראית עין אני תוקף את ההיגיון, משענתה העיקרית של התרבות החושבת שלנו, אבל למעשה לא אתקוף כלל את ההיגיון. אתקוף את הייחודיות של ההיגיון, כדי להדגיש את החשיבות של **שלב התפיסה בחשיבה**. הנני תמים דעים עם כולם לגבי חיוניותו של ההיגיון **בשלב העיבוד בחשיבה**. אני מודע לכך שרבים וטובים עבדו בתחום זה של "החשיבה", אך למרות זאת ספר זה אינו נגזר באופן מודע מעבודתם. אני בטוח שחייבות להיות חפיפות והקבלות רבות לעבודות אלה, אך אין בכוונתו של הספר להוות ביקורת פסיבית על ספרות שנכתבה בנושא.

הספר מתכוון לעסוק באופן מעשי ואישי בהוראת החשיבה, ואינו עוסק בספקולציות פילוסופיות. הוא מבוסס על תוכנית שהיא ככל הנראה התוכנית הנפוצה ביותר בעולם ללימוד חשיבה כמיומנות. פרט לכך הספר מבוסס על ניסיון רב בהוראת חשיבה לתלמידים ביקורתיים למדי. מעל לכול, הייתי רוצה שספר זה ישמש מורים הרוצים ללמד חשיבה כמיומנות.

אנו יודעים מניסיונו של מצרכי שאכן מתכוון לעשות משהו שונים מצרכי של מורה שכוונתו רק לדבר על לעשות משהו. הראשון הוא מעשי ואינו רוצה שיבלבלו אותו; השני מעדיף לעסוק בנושא תוך כניסה לדקויות, השוואות, והעשרה על-מנת שיהיה בידו מגוון של נקודות לדיון. חשיבה היא נושא משונה מאוד להתמודדות. תמיד מעורב בעניין רגש של עלבון; אנשים חשים שאתה רומז לכך שחשיבתם איננה טובה כפי שהייתה יכולה להיות - או גרוע יותר, שהחשיבה שלך טובה יותר. אני רוצה להכריז כבר בשלב זה שמכונאי הרכב איננו נהג מכונית מירוף בגראנד פרי. התקשקשויות ומשחקי חשיבה בעלי אופי עיצובי אינם דומים לביצועיו של אלוף המוציא דברים אל הפועל. הקושי הוא בכך שהחשיבה קשורה באופן כל-כך צמוד אל האגו, עד כדי כך שבקרב כולם, פרט לילדים קטנים, חשיבה היא האגו. העברת ביקורת על חשיבתו של מישהו או אפילו רק רמיזה על כך שבחשיבתו יש איזושהי אי התאמה, נתפסות כאיום על האגו שלו. מעטים הם האנשים המסוגלים להתנתק מעצמם על מנת לבחון את החשיבה שלהם על נושא כלשהו ולתאר אותה כחשיבה הלוקה בחסר. רבים מהקשיים נובעים מהמילה "לחשוב". זוהי מילה רגילה עד כדי כך שהיא חלק מהחיים - כמו לראות, לשמוע, לדבר, ללכת, ולנשום, ואף אחד אינו חש שעליו ללמוד כיצד לעשות פעולות אלו. אנו יכולים לקרוא לכך בשם "לימודים קוגניטיביים" (או "קוגניטיביות"), כפי שכיתה אחת בחרה לכנותה), אך יהיה זה רק זירגון מקצועי נפוח. בעיה זהה בדיוק התעוררה עם המילים "יצירתיות" ו"חשיבה לטראלית". יצירתיות היא מילה ערכית שמייצגת שיפוט ערכי - איש אינו מכנה משהו חדש שאין הוא אוהב בשם "יצירתיות". ליצירתיות יש יותר מדי קונוטציות אמנותיות שעה שמתארים את התהליך של שינוי מושגים ותפיסות. לאמנים רבים יש מושגים ותפיסות אך הם אינם מצטיינים במיוחד ביכולת לשנותם. לפיכך הייתה חייבת להתפתח התווית הניטרלית "חשיבה לאטרלית" כדי לתאר את השינוי או את המעבר מדרך חשיבה אחת לאחרת. דבר דומה עלינו לעשות בנוגע ל"חשיבה", כדי להפריד בין מה שמתרחש בראשו כל הזמן לבין חשיבה ממוקדת ובעלת מטרה. תווית חדשה עלולה להישמע מלאכותית מדי ולעורר יותר מדי טינה ועלבון. במקרים ספציפיים הבעיה בדרך כלל נפתרת מעצמה. למשל, אלו שהשתמשו בתוכנית **קורט חשיבה**

(CoRT - Cognitive Research Trust) - קרן למחקר קוגניטיבי) קוראים לה פשוט **קורט**.

במהלך הספר יתברר שאנו זקוקים גם למילה מתאימה יותר מאשר המילה "תפיסה", כדי לתאר את הדרך-בה-אנו-רואים-דברים. התפיסה היא מושג מופשט, פסיכולוגי, העוסק בוויזואליות ובחושים אחרים. ככזה אין הוא מתאים להתמודד עם הדרך שבה **הדעת** מתבוננת בדברים. אולי יום אחד אמצא מילה מתאימה יותר, אך עדיין לא מצאתי.

מילה חדשה ל"חשיבה" אולי תמנע את בעיית מרבה-הרגליים. אנשים רבים חוששים שאם יהפכו למודעים מדי לתהליכי החשיבה שלהם, הם יגיעו לשלב בו הם, כמו מרבה-הרגליים, ישכבו להם בתעלה מבולבלים, מוטרדים ותוהים כיצד לבצע את כל מה שקודם, בטרם נעשו מודעים, התרחש באופן טבעי.

למרות שהנושא הוא נושא משונה, נהניתי ללמד חשיבה במגוון רחב של כיתות: מכיתות של תלמידים בני תשע באוסטרליה, ועד לקבוצת גברים שכל אחד מהם מגלגל יותר ממיליון דולר לשנה, ושמהלים ביחד את החטיבה הגדולה ביותר של נכסים בעולם המערבי. מובן שהאפשרות ללמד חשיבה התקיימה בזכות העניין של התלמידים בנושא. מידת העניין הייתה מפתיעה. בבריטניה בלבד נתבקשתי לנאום בשמונים אחוז מהאוניברסיטאות, אפילו במחלקות שונות זו מזו כמו מטלורגיה ופסיכולוגיה. החשיבה אינה יודעת גבולות. עניין רב התגלה בקרב אמנים, אדריכלים, שמאים, מנתחי מערכות, פרסומאים, מעצבי מערכות, מדענים, פקידים עסקיים, מנהלי השקעות, בנקאים, מנהלי כוח אדם, מורים, מנהלי בתי-ספר, אנשי חינוך, מתמטיקאים, ספרנים, סוהרים, מהנדסים, עיתונאים, עורכי דין, כבאי אש, עובדי ממשלה ועוד. הגורם המאחד היחיד בין כל האנשים האלו הוא שהם אנשים ש"עושים" ולא אנשים ש"מתארים". הם אנשים שהשתמשו בחשיבה שלהם כדי לגרום למשהו להתרחש. אלו אנשים שחשו בצורך בחשיבה פוריה, נוסף לחשיבה הביקורתית שהחינוך המסורתי העניק להם.

אני מתאר לעצמי שלימדתי חשיבה ישירות, פנים אל פנים, בערך 120,000 אנשים (מבלי לכלול ספרים ואמצעי תקשורת אחרים). הדבר המפתיע ביותר הוא התגובה הזוהה בשלב החשיבה הבסיסי, וזאת לכל אורך הטווח הרחב של גיליים, יכולות ועניין. מארגנטינה ועד לשוודיה,

מאוסטרליה לשוויצריה, מיפן לקנדה, פעולות החשיבה הבסיסיות נראות דומות מאוד, למרות שהמזג וההתנהגות שבהם הן עטופות עשויים להיות שונים. ואולי כל זה אינו מפתיע כל-כך.

הדבר שהפתיע אותי היה העניין הרב שגילו כולם בהתייחסות אל החשיבה כאל מיומנות הניתנת לשיפור על-ידי תשומת-לב. מומחים בתחום גרמו לי להאמין שמורים יתמרמרו על ניסיונותי להתייחס אל החשיבה כאל מיומנות, בטענה שזהו מה שבתי-ספר עושים כל הזמן. אך שלא כמצופה, התגובה הייתה חיובית מאוד והתבססה על התחושה שמיומנויות חשיבה אינן זהות לצבירת ידע או לאינטליגנציה מולדת.

הספר מתחלק לשני חלקים. החלק הראשון עוסק בעקרונות הכלליים המעורבים בהוראת החשיבה. אני מנסה להמחיש את הצורך בהוראת חשיבה כמיומנות, וכן להציג מסגרת מושגית. בחלק זה הרעיונות וההערות מתבססים על ההבחנות שלי בשני נושאים: בחשיבה כתופעה ובהוראת החשיבה. הרבה מהנקודות שאייחס להן חשיבות מיוחדת אינן חדשות, סנסציוניות, או אקזוטיות. חלק מההבחנות עשויות להיות חדשות, כמה מסקנות או מושגים עשויים להיות חדשים, אך אחרים הפכו כבר לחלק מהחשיבה של קוראים רבים. אינני רואה סיבה להימנע מההיבטים שעליהם מרבית האנשים כבר מסכימים. אני מקווה שספר זה ישמש לחיזוק היבטים אלה ולהדגשתם של הרעיונות המקובלים, ויראה כיצד הם תורמים להוראת החשיבה כמיומנות. מטרת הספר היא להיות מעשי יותר מאשר להיות אקזוטי.

חלקו השני של הספר מבוסס ישירות על ניסיון מעשי. ספרים רבים מסוג זה נוטים להפוך לדיונים מעניינים על האפשרויות השונות של הוראת החשיבה כמיומנות, או לסקירת מגוון הניסיונות שנעשו בהוראה זו. אני מבסס את חלקו השני של הספר במפורש על הניסיון שנרכש כתוצאה משימוש נרחב בתוכנית מסוימת. חלק ניכר מהניסיון שנצבר קשור בבעיות הכלליות שעולות כתוצאה מהתייחסות אל החשיבה כאל מיומנות. חלק מהניסיון קשור מפורשות לאופי המסוים של התוכנית שנעשה בה שימוש. חלק ממנו קשור למה שקורה כתוצאה מהצגת שינוי בתוכנית הלימודים בבית-הספר. תוכנית החשיבה היא תוכנית מתמשכת, ולפיכך לא קיים ניתוח סופי של הפרויקט. אף-על-פי-כן נאגרה מידה

מספקת של ניסיון כדי שהוא יהיה בעל ערך עבור אלו המעוניינים ללמד חשיבה כמיומנות. ההתייחסות אל תוכנית החשיבה נראית כמכוונת למכירת מעלותיה המיוחדות של תוכנית זו ואינני רואה כל דרך בה אוכל למנוע זאת, פרט להצהרתי פה. אין שום אפשרות לדבר על משהו, ולא לדבר עליו. אין לי ברירה אלא להשאיר בידי הקוראים לקרוא את ההערות באופן אובייקטיבי, ולמצות לעצמם את העקרונות הכלליים. מעל לכול, ברצוני שהספר לא יהיה מסוג הספרים שמעוררים את סקרנותו של הקורא כך שהוא יכול לומר בסופו: "כל זה מעניין מאוד כתיאוריה, אבל מה קורה כשאתה מנסה ללמד חשיבה בכיתה של שלושים תלמידים ביום ראשון בבוקר?" ההערות המופיעות בחלק השני של הספר מבוססות על מקרים מסוג זה.

ולבסוף, ברצוני להאיץ בקורא לאמץ כל רעיון בונה שהוא מוצא לנכון לאמצו, ולא להתייחס אל הספר כאל מקור לטענות פילוסופיות שעליהן הוא נהנה לחלוק.

אדוארד דה-בונו
קמברידג', 1975